

Verborgen erfenis van klooster Yesse

Meedogenloze jacht op miljoenen

Colofon

ISBN: 978 90 8954 963 1

1e druk 2017

© 2017, Hein Bloemink

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Vormgeving omslag en binnenwerk: Evelien Veenstra

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Verborgen erfenis van klooster Yesse

Meedogenloze jacht op miljoenen

Hein Bloemink

Hoofdstuk 1

28 augustus 1589, een nacht in het klooster van Yesse bij Haren

Vreemde gedachten spookten Florentia Renghers door het hoofd in de kloosterkerk van Yesse, het Cisterciënzer klooster waar zij non was. Wie haar zo zag zou denken dat zij in vroom gebed was verzonken. Het was half drie in de nacht toen zij zich bijna geruisloos als een schim door de kille duisternis hiernaartoe had begeven voor de *vigilie*. Ze kwam niet uit bed zoals de anderen, maar had vannacht andere bezigheden gehad die niemand mocht weten. Haar hart bonkte in haar borst. Geel kaarslicht wierp bewegende schaduwen op de stenen muren en op het beeld van de Heilige Maria voor haar. Daar zat ze, geknielde gestalte, zwarte sluier, wit habijt, helemaal alleen, de anderen zouden zometeen wel komen voor de nachtwake. Ze sloeg gehaast een kruis.

O God, hoe heb ik ooit kunnen geloven dat dit de manier is om uw woord te spreken. En om uw stem te laten klinken in deze barre tijd van krijgsheren die slechts willen gehoorzamen aan kanonnen. Die vervloekte bisschoppen zijn blind voor de armoede van weerloze mensen. Hoe heb ik ooit kunnen denken dat ik de wereld beter kon maken, eenvoudig door mij met andere onwetende meisjes te laten insluiten in deze vesting, het klooster dat eerder afstand scheidt dan verbindt? O God, hoe heb ik kunnen denken dat ons gebed het kwade in de mensen zou bezweren?

Haar gevouwen handen maakten zich van elkaar los en werden gebalde vuisten. Doodse stilte in de kerk. Langzaam hief zij haar hoofd en liet haar smekende blikken rusten op de Heilige Maria met Christus op haar arm.

Het móet anders. O God, het zál anders. Ik heb deze nacht ernstig

gezondigd tegen Uw geboden. Vergeef mij mijn bedrog. Verdoem mij. Haal mij Thuis als U dat wilt. Ik zal desnoods mijn leven wagen om mij te bevrijden uit dit klooster om nieuwe orde te scheppen in de chaos daarbuiten. Om naar de smachtende mensen te gaan, die van U zijn vervreemd. Dat is beter dan hier in eenzame devotie mijn jaren te slijten. Ik zweer U God: ik zal mijn zusters in Yesse overtuigen dat ze mee moeten gaan. Polliceor hoc vobis Deus! Ik beloof U God: wij zullen spoedig uitbreken uit deze gevangenis, in dienst van U en de goedheid die U vertegenwoordigt. En na een diepe zucht: Amen.

Zij sloeg weer een kruis en wachtte. Toen weerklonken rit-selende habijten van de andere zusters, als een aanrollende windvlaag over de kruisgang, die achter haar de kerk binnenkwamen en zich opstelden in rijen. Voor hen was die geknielde Florentia niets nieuws, zo troffen zij haar wel vaker aan. Maar zij kenden de inhoud van haar opstandige gebeden niet. Althans, de meesten kenden die niet. Als laatste kwam zuster Francine binnen, de abdis van Yesse. Ze keek een ogenblik bezorgd naar die geknielde non die zij nooit echt kon doorgronden en die zij zelfs wel eens wantrouwde. Maar ze zag tot haar opluchting dat ze weer soepel opstond en opging in de witte rijen met zwarte sluiers. De gezangen van de vigilie weerkaatsten even later tegen de hoge stenen muren van de kerk. Nachtwake met zuivere stemmen, maar onder de sluier van Florentia tolden gedachten aan revolte. Het zou niet lang meer duren tot zij voldoende moed had verzameld voor die grote stap in haar leven. Ze dacht aan Daniël, op wie zij rekende. De kluizenaar die ze buiten in de duisternis wist. Hij was dichtbij en toch zo ver weg. Haar buik gloeide bij het denken aan hem en ze vergat even te zingen. Daniël zou haar helpen, dat had hij beloofd. Zijn hulp had zij hard nodig, want zij had deze nacht iets gedaan

waarvoor zij haar geweten zwaar op de proef had gesteld. Heldere klokken luidden even later in het torentje boven de eikenbomen van Essen en een nieuwe dag in het klooster was begonnen. De Nicolaikerk in het dorp Haren, een paar kilometer verder, antwoordde toen de zon was opgegaan.

Hoofdstuk 2

4 maart 2019 - Nijmegen

Het Katholiek Documentatie Centrum van de Radboud Universiteit in Nijmegen ziet eruit als een partijbureau in het vroegere Oost-Duitsland van Erich Honecker. Een betonnen bunker, waar alles draait om de geschiedenis van het katholicisme. Snippers van die geschiedenis dwarrelen daar neer in geordende archieven en worden beschikbaar gesteld aan mensen die met die snippers de rol van de Rooms-Katholieke kerk in Nederland willen reconstrueren. Archivaris Sjef Raemaekers in valse spijkerbroek en ruitjeshemd is deze ochtend volgens zijn autistische routine aan de slag gegaan. Zijn opdracht is het digitaliseren en ontsluiten van brieven, publicaties, documenten en boeken uit de periode 1790-1800. Dat is zijn decennium. De telefoon op zijn bureau in de spelonken van 'Honecker' verstoort tegen tieners de serene stilte. Hij krijgt een welbespraakte oude dame uit Haren aan de lijn. Ze heeft kennelijk alle tijd en hij zucht. Na een lange aanloop komt het hoge woord eruit. Of het KDC belangstelling heeft voor een Statenbijbel uit 1550. Raemaekers heeft natuurlijk belangstelling, want hij heeft belangstelling voor álles wat te maken heeft met religie. Maar hij moet zich nu eenmaal beperken tot de tijdsperiode waarvoor zijn baas hem betaalt. Dat gaat er bij de oude dame niet in. Ze herhaalt haar aanloop. Raemaekers gaat met zijn vingers door zijn grijze haardos, die daardoor verandert in een ragebol. Waar andere mannen opgewonden raken van een mooie vrouw, daar voelt hij die opwinding voor historische voorwerpen. Hij is daarom zonder partner gebleven en verliest zich in zijn werk. Hij wimpelt de oude dame dus niet af.

“Hoe is die Bijbel in uw bezit gekomen?”

“Dat is een lang verhaal,” dreigt de dame. “Maar ik kan het kort vertellen.”

“Graag.”

“Mijn grootvader was in de jaren ‘30 werkzaam bij de gemeente Groningen. Daar hield hij zich bezig met bouwzaken. Vergunningen. Dat was nog in de tijd dat die met kroontjespen werden uitgeschreven. Mijn grootvader kreeg te maken met een huis aan de Ossenmarkt. Dat was in het bezit van de gemeente en het zou worden verkocht. Om kort te gaan: in dat huis lag deze Bijbel.”

“Dat klinkt spannend.”

“In een hoekje op de zolder. Vergeten door iedereen. Het huis was ooit bewoond door een paar nonnen die waren weggevlucht uit hun klooster in Essen, vandaar.”

“Interessant. Wanneer was dat?”

“Dat weet ik niet precies. Het was in de tijd van de reformatie, heeft een taxateur me verteld.”

Dat is voor Raemaekers voldoende.

“Die reformatie was in 1594,” zegt hij. “Toen zijn veel kloosters leeggelopen. Monniken en nonnen sloegen soms inderdaad zelfs op de vlucht en zochten een veilige plaats binnen stadsmuren. En wie heeft die Bijbel dan gevonden?”

De oude dame vertelt hoe haar grootvader met een architect kort voor de verkoop door het lege huis was gegaan. Toen hadden ze hem gevonden.

“Een prachtig dik boek in een leren band.”

Het telefoongesprek zou nog een uur duren. De dame vertelt dat de katholieke Statenbijbel destijds in een ebbenhouten boekenkast van de gemeentesecretaris op het stadhuis was terechtgekomen. Niemand die er ooit in keek. Toen haar grootvader in 1939 met pensioen ging haalde hij de Bijbel

weer uit de boekenkast en nam die mee naar huis. Geen mens vroeg waarom of maakte ook maar enig bezwaar. De Bijbel werd binnen de familie vooral het onderwerp van speculaties over de nonnen en hun lot tijdens de beeldenstorm. De vindplaats in een huis waar nonnen uit het klooster in Essen hadden gewoond was romantisch en intrigerend. Het moest volgens de dame ongeveer tijdens de oorlogsjaren zijn geweest dat iemand de Bijbel doorbladerde en twee brieven vond in het boek Exodus. Goed geconserveerd. De ene brief was in 1589 geschreven door een non, Florentia Renghers, uit het klooster Yesse bij Haren en was gericht aan twee andere nonnen, Mathilde en Hanna. De andere brief was in 1624 geschreven aan niemand in het bijzonder, door ene zuster Hanna. Als een soort testament.

“En wat stond er precies in die brieven, mevrouw?” vraagt Raemaekers.

“De ene brief vertelt iets over een diefstal in het klooster en over een zekere Kloes in Haren. De andere vertelt over groeiende twijfels onder nonnen en plannen om te breken met het kloosterleven.”

Sjef Raemaekers maakt een afspraak. Nog deze week zal hij op bezoek gaan bij de dame in Haren, want hij is geïntrigeerd door haar verhaal. Vooral de handgeschreven brieven maken hem nieuwsgierig. Hij belt direct zijn collega Floris Binnendijk van het Statenbijbelmuseum in Leerdam, die alert reageert.

“Ik ga met je mee, Sjef. Als het een gaaf exemplaar uit 1550 is, maak ik er graag een ritje voor naar Haren. En ik denk dat ik onze taxateur ook meeneem, misschien kunnen we direct zaken doen.”

De dame in Haren had er goed aan gedaan om contact op te nemen met het KDC. Dankzij de bemiddeling van de stof-

fige Sjeff Raemaekers krijgt zij achttienduizend euro op haar rekening gestort en wordt de Statenbijbel van Haren naar het museum in Leerdam vervoerd. Daar wordt de buit euforisch binnengehaald als een trofee. De twee brieven die in het boek Exodus waren aangetroffen worden gedateerd op 1589 en 1624, onmiddellijk onder de gunstigste condities opgeslagen en vanaf dat moment nog slechts met witte handschoenen opgepakt.

“Een spectaculaire aankoop met een fraaie bonus op de koop toe,” noemt de grijnzende conservator het in een interview met de lokale krant Het Kontakt.

“U bedoelt die twee middeleeuwse brieven?”

“Ja. We hebben een brief gevonden van een non uit 1589, die opbiechtte te zijn opgestaan tegen de kloosterorde waar zij leefde, Yesse bij Haren. Ze heette Florentia Renghers. Bovendien zou zij het klooster hebben bestolen. Verder vonden we een soort testament uit 1624 van een andere non uit hetzelfde klooster. Die beschrijft daarin dezelfde geschiedenis als een heldendaad van verzet door een vrouw die goed wilde doen. Een aanklacht tegen het kloosterleven van die tijd.”

Deze week verschijnt het artikel op één van de laatste pagina's van de krant en het verhaal baart weinig opzien. Niemand kan dan vermoeden dat Yesse binnen een jaar het wereldnieuws zal domineren.

Hoofdstuk 3

11 maart 2019 - Groningen

De ongelofelijke geschiedenis van die opstandige non in het klooster van Yesse speelde zich eeuwen geleden af, maar zou dit jaar weer ontbranden als een vlam uit oude as. Het begint met een doodgevoorn etentje van twee vrienden. Het restaurant in Groningen waar journalist Bart Bos en rechercheur Leo Stadman een tafel hebben gereserveerd heet De Biechtstoel. Het staat vol heiligenbeelden en je waant je er in een kapel of in de refter van een klooster. Bos studeerde ooit geschiedenis aan de universiteit omdat hij het verstriken van tijd fascinerend vindt. Die interesse herkent hij ook in zijn vriend, die werkt op de afdeling ‘zware criminaliteit’ bij de politie. Onderzoek doen is zijn passie. Ze zijn in hun vrije tijd vooral ook filosofen en kunnen samen hele theorieën opzetten over duizend-en-een onderwerpen. Vrienden voor het leven.

“Ik heb honger,” zegt Leo als hij de menukaart begerig voor zich uitspreidt.

“Dat is mooi,” antwoordt Bart. “Houden zo. Honger past bij de sfeer in deze tent. In kloosters hebben ze ook altijd honger. Is onderdeel van hun concept. Wat nemen we?”

Daar zitten de gezworen vrienden in dat restaurant op een gure voorjaarsavond in Groningen. Onwetend dat hun gesprek in dit eethuis hen op het spoor zal zetten van een mysterie uit het verleden met dramatische gevolgen voor de Nederlandse staat. Jonge dertigers, verslaafd aan hun werk. Het gesprek komt door die heiligenbeelden op het kloosterleven terecht. Bart weet er door zijn studie wel iets vanaf en vertelt hoe afzondering en lijden de kloosterlingen zuiver-

den van aardse onreinheid, zodat zij zich in de meest pure vorm konden wijden aan gebed. Ora et labora. Ze zetten er een boom over op.

“Wist jij dat trouwens? Monniken en nonnen leven volgens een regel, die precies voorschrijft hoe zij zich in dienst stellen van God en, zeg maar, namens de mensheid moeten bidden en mediteren,” zegt Bart. “Met de groeten van Benedictus.” “Het lijkt wel of ze de biddienst draaien voor mensen die dat niet doen, poeh. Alsof de wereld daar beter van wordt.”

“Zo kun je het ook zien, ja.”

“Eerlijk gezegd, ik vind het tamelijk onzinnig om op die manier de wereld beter te willen maken,” zegt Leo. “Gebed is toch iets tussen de gelovige en zijn God. Daar hebben kinderen in de sloppenwijken van Rio niets aan. En de mensen in de schuilkelders van Damascus ook niet! Ik heb een nichtje dat archeologie studeert, ze heeft gegraven naar de fundamenten van een klooster in Haren, wist je dat?”

Bart wacht beleefd tot de serveerster de borden op hun tafeltje heeft uitgesteld.

“-O ja, Haren. Ik zag deze week op internet iets voorbij komen. Ze hebben ergens brieven ontdekt, die in dat klooster van je nichtje zijn geschreven. We praten dan wel over het jaar 1500 of 1600, hè?” zegt Bart. “Proost.”

Onder het wakende oog van Bijbelse figuren op de fresco's en aan de voeten van tientallen heiligenbeelden eten zij hun hongergevoel weg. Verzadiging maakt de kameraden spraakzaam. Ze komen even later weer op het onderwerp 'kloosters' terecht.

“Toch zou ik mij als monnik in zo'n klooster een gevangene voelen,” zegt Leo onder invloed van de rode wijn.

“Zou kunnen. Zo ben jij wel.”

“Ik zou al snel inzien wat een belachelijke gedachte het ei-

genlijk is om jezelf in een soort gevangenis op te sluiten om veilig en ver weg van de wereld in continuroosters te bidden, je eigen groenten te verbouwen en dan te denken dat God in ruil de wereld wel even zal repareren. Ik zou, denk ik, liever in opstand komen tegen dat systeem, ik zou ontsnappen en de problemen aanpakken in plaats van erover te bidden. En als die God dan echt bestaat zou hij me vast helpen, toch?”

“Aha”, antwoordt Bart tussen twee slokken wijn. “Jij zou dus bij wijze van spreken in opstand komen, de kas van het klooster plunderen en de wijde wereld ingaan om goede werken te verrichten, haha. Robin Hood.”

Leo lacht. Zijn vriend maakt het belachelijk, maar hij verwoordt wél wat hij bedoelt en daar blijft hij kauwend even over nadenken. Hij denkt weer aan het onderzoek waar zijn nichtje Annemiek Stol in 2010, zeventien jaar oud, aan had meegewerkt toen ze nog op school zat. Met een archeoloog graven naar de sporen van het klooster van Yesse vond ze geweldig. Hij ziet haar weer staan in die sleuven op de plaats waar het gebouw bijna vierhonderd jaar had gestaan en waar zich wonderen hadden voltrokken. Hoe zou een monnik of een non zich daar eigenlijk werkelijk hebben gevoeld? Een gevangene? Zouden kloosterlingen inderdaad wel eens in opstand zijn gekomen zoals hij net had betoogd? Uitgebroken zelfs? Ze praten de rest van de avond over hun werk, politiek en vrouwen, waarbij zij zich tot tegen het sluitingsuur laven aan de wijn. Over het klooster wordt dan al niet meer gesproken.

Hoofdstuk 4

1 juni 1215 - Essen

God had de mensheid niet meer onder controle, omdat hij haar bij zijn Schepping de mogelijkheid van het nadenken schonk. De mensheid dwaalde al snel af van instinct naar verstand. Niet langer bepaalde de overlevingsdrang het menselijk denken, maar de intellectuele keuzes voor lust en macht. In de eeuwen van het klooster Yesse, tussen 1215 en 1594, was dit proces in volle gang. Groningen, in 1040 als het Saksische dorp Cruoninga ontkiemd op de staart van de Hondsrug, werd het toneel van oorlog en gewapende vrede. Dorp als geschenk van de Duitse keizer aan het Bisdom Utrecht, werd de oorzaak van twisten die voortvloeiden uit de drang om het te bezitten. Utrecht was hier dus heer en meester. Men was zelfs bereid de macht over Cruoninga en omstreken met geweld uit te oefenen. De bevolking kwam tegen de overheersing in verzet rond 1140, maar de bisschop sloeg de opstand genadeloos neer. Rond 1330 waren er alweer burgeroorlogen in de provincies Groningen en Friesland, waar de op macht beluste adellijken en geestelijken voeding gaven aan een verbeterde machtsstrijd, waarvan bijna niemand de werkelijke oorsprong kende. Stadse Schieringers en agrarische Vetkopers stonden elkaar naar het leven. Het leek wel een etnische strijd. Loyaliteit aan bepaalde kloosterordes, vijandig bloedverwantschap en territoriumdrift. En dan waren daar nog de Spaanse overheersers die hun macht deden gelden met inquisitie, wapens en onderdrukking. Piraterij, plundering, brandstichting en moord met messen, geweren, bajonetten en kanonnen met lonten waren aan de orde van de dag.

En het was juist in deze periode van geweld, dat in het dorpje Essen, tussen Groningen en Haren, een klooster werd gesticht op de flank van de Hondsrug, op de plaats waar een boerderij had gestaan. De grond was familiebezit van priester Theodoricus (Dirk) van de Martinikerk in de stad. Een man met lang haar, haviksneus en een scherpe blik. Hij was een goed en vroom mens, die door al die verderfelijke oorlogen geen wig liet drijven tussen hem en zijn geloof. Onder de gewelven van de Martinikerk kon hij dromen over een plaats waar het leven draaide om de zuivere relatie met God. Brevierend onder de bomen op het Martiniekerkhof kon hij mijmeren over Benedictus' gedachtegoed. Het klooster in Essen werd op zijn initiatief gebouwd door gelovigen. Eerst van hout, later herbouwd met zelfgebakken stenen. Twee gebouwen, een kerk en een poorthuis met ophaalbrug. Op het dak van de imposante kerk priemde een torentje als voorzichtige vingerwijzing naar boven, waar de Almachtige God zijn rumoerige werken aanschouwde. In dat torentje hing een bel, die met hoge stem de mensen in Essen en Haren iedere dag vertelde dat op deze plaats toewijding aan God de norm was. Als vaccin tegen goddeloosheid en tegen de verkrachting van alles waar Jezus aan het kruis voor was gestorven. De ijle stemmen van nonnen zongen lof in mediterende vespers, hun ranke handen hoog gevouwen voor hun borst. Maagdelijk wit habijt met zwart scapulier en zwarte kap, lieve engelen in een boze wereld. In het klooster Yesse werd al spoedig Maria verheven tot het symbool van liefde in de voortdurende strijd tegen liefdeloosheid. Cisterciënzer nonnen en lekenbroeders schiepen hier een naïeve en vredige stilte temidden van geweld. Jonge meisjes uit rijke families leerden lezen en schrijven op de kloosterschool achter hoge ramen. Sommigen van hen werden door hun ouders onder

druk gezet om in te treden. Yesse floreerde, maar vroeg of laat zouden ook binnen deze veilige vesting de twijfels als kwaadaardige schimmels groeien. Twijfels aan de juistheid van het kloosterbestaan.

Hoofdstuk 5

18 oktober 1589 - Essen

Najaar 1589. De aftocht van de zusters in oktober was roemloos. Op de vlucht geslagen voor plunderende Spaanse troepen die zich klaarmaakten voor een nieuwe strijd met Staatse legers. Dat was niet voor het eerst. Tien jaar eerder hadden de nonnen al verplichte gastvrijheid moeten bieden aan graaf Van Rennenberg, die zich voorbereidde op inname van Groningen. Dat waren ze nog niet vergeten. En nóg twee generaties eerder, in 1505 was de complete huisraad van het klooster meegenomen door huurlegers tijdens God-mag-weten welk beleg. Zij gebruikten de spullen om de vesting Weerdenbras bij De Punt in te richten en te versterken. Hoe vaak hadden de zusters, uit het lood geslagen door zoveel ruwheid binnen hun muren, die soldaten brood en drinken moeten geven, en een plaats om te slapen? Yesse was allang niet meer de veilige haven van devotie die het bijna driehonderd jaar was geweest, maar was verworpen tot een strategische pleisterplaats voor huurlingen op weg naar de stad met bloed aan hun handen. Of juist op de vlucht uit die stad, uitgeput van de strijd. De nonnen waren bang geworden. Daarom kochten ze een refugium in Groningen door grond en graan te ruilen met de welvarende familie Sikkinghe. Een hoog herenhuis met puntdaken, op de hoek van het Zuiderdiep en de Heerestraat, met uitzicht op de stadspoort. Hier wilden zij snel hun toevlucht kunnen zoeken als de situatie rond het klooster onhoudbaar zou worden. De stemming in het klooster was sinds de zomer van 1589 al erg somber, omdat toen op geheimzinnige wijze de afgesloten kelders waren geplunderd. Vrijwel het *gehele* klooster-

kapitaal was verdwenen en Yesse was in één klap armlastig geworden. Wantrouwen groeide. De splijtende vraag was of één van de nonnen hier de hand in gehad kon hebben? Door de diefstal veranderde de eendrachtige sfeer in koele afstandelijkheid. Toen de geruchten over de ophanden zijnde reformatie en het redeloze geweld ook nog eens aanhielden, brak de weerstand van de vrouwen en werden op een dag in oktober hun spullen overhaast op boerenwagens geladen door de arbeiders. Tijd om te vluchten. De kinderen van de kloosterschool werden die middag naar huis gestuurd en de bezorgde nonnen verlieten in optocht de plaats die hen zo dierbaar was. Terwijl aan de zuidelijke stadsgrens, nabij de stadsmuren, dagelijks het geweervuur was te horen, bood de stad achter die muren beschutting. De zusters van Yesse hebben in hun refugium vanaf die eerste dag intens gebeden om door God gespaard te worden en om ooit te kunnen terugkeren naar het klooster.

Hoofdstuk 6

14 mei 1590 - Groningen

Onder de hoge nok in het refugium lag zuster Florentia Renghers ziek en koortsig op haar bed. Ze was in tweestrijd. Deze dag had ze een grote teleurstelling moeten verwerken die haar letterlijk ziek maakte. Haar plan voor een opstand met geestverwante zusters om het werk van God buiten de kloostermuren voort te zetten dreigde stuk te lopen. De grote roof van Yesses vervloekte rijkdommen maakte deel uit van dat plan. Zorgvuldig voorbereid en in de zomer van 1589 uitgevoerd, tot in perfectie. Al bijna een jaar geleden. Ze moest nu niet langer wachten, want ieder moment kon zij worden ontmaskerd als dader. Ze voelde het wantrouwen van de abdis. En Daniël zou zich inmiddels ook wel afvragen waar ze nou bleef. Daarom had zij vandaag de zusters Hanna en Mathilde gevraagd of ze zich klaar wilden maken om morgen samen met haar in stilte te vertrekken. Ze zouden dan het kloosterkapitaal uit de verstopplaats bij Daniël gaan ophalen en verdwijnen om niet meer terug te keren. Het was een emotioneel gesprek geworden tussen de drie jonge vrouwen. Tot haar grote schrik hoorde zij Hanna en Mathilde zeggen dat zij het niet durfden. Nu nog niet! Weg uit de veilige beschutting van de stadsmuren en weg van het klooster, ook al was daar niet veel meer van over. De angst was hen om het hart geslagen. Florentia had tranen in haar ogen voelen branden, maar had de weigering aanvaard. “Goed. Het is jullie keuze. Maar mijn besluit staat vast. Morgen vertrek ik. Onthoud goed, mocht mij iets overkomen, dan verwacht ik dat jullie mijn plan uitvoeren zoals beloofd.”